

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 4

2026

**MAQOLLARDAGI GENDER STEREOTIPLARINING SOTSIOLINGVISTIK
OMILLARI: TIL, JAMIYAT VA MILLIY MENTALITET
(O'ZBEK VA INGLIZ XALQ MAQOLLARI MISOLIDA)**

Anvarova Sabohat Shonazar qizi

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti, o'qituvchi

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek va ingliz xalq maqollarida gender stereotiplarining sotsiolingvistik omillari til, jamiyat va milliy mentalitet o'rtasidagi o'zaro ta'sir – qiyosiy tahlil usulida o'rganiladi. Patriarxal ijtimoiy tuzum, diniy-madaniy qadriyatlar, kollektivistik va individualistik normalar va nutqiy xulq-atvor me'yorlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot gender stereotiplarining sotsiolingvistik jihatdan universal va milliy-madaniy o'ziga xos tomonlarini ochib beradi.

Kalit so'zlar: sotsiolingvistika, gender stereotiplari, paremiologiya, milliy mentalitet, til va jamiyat, o'zbek maqollari, ingliz maqollari, nutqiy xulq-atvor.

**СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ В
ПОСЛОВИЦАХ: ЯЗЫК, ОБЩЕСТВО И НАЦИОНАЛЬНЫЙ МЕНТАЛИТЕТ (НА
ПРИМЕРЕ УЗБЕКСКИХ И АНГЛИЙСКИХ НАРОДНЫХ ПОСЛОВИЦ)**

Анварова Сабохат Шоназар кизи

Ургенчский государственный университет имени Абу Райхана Беруни, преподаватель

Аннотация

В статье сравнительным методом изучаются социолингвистические факторы гендерных стереотипов в узбекских и английских пословицах – взаимодействие языка, общества и национального менталитета. Рассматриваются патриархальный социальный строй, религиозно-культурные ценности, коллективистские и индивидуалистические нормы и нормы речевого поведения. Исследование раскрывает универсальные и национально-культурные стороны гендерных стереотипов в пословицах.

Ключевые слова: социолингвистика, гендерные стереотипы, паремология, национальный менталитет, язык и общество, узбекские пословицы, английские пословицы.

**SOCIOLINGUISTIC FACTORS OF GENDER STEREOTYPES IN PROVERBS:
LANGUAGE, SOCIETY, AND NATIONAL MENTALITY (A CASE STUDY OF UZBEK
AND ENGLISH FOLK PROVERBS)**

Anvarova Sabokhat Shonazar qizi

Urgench State University named after Abu Rayhan Beruni, Teacher

Abstract

This article examines, using a comparative method, the sociolinguistic factors of gender stereotypes in Uzbek and English proverbs – the interplay of language, society and national mentality. Patriarchal social structure, religious-cultural values, collectivist and individualist norms, and norms of speech behaviour are analysed. The study reveals both sociolinguistically universal and nationally specific aspects of gender stereotypes encoded in proverbs.

Keywords: sociolinguistics, gender stereotypes, paremiology, national mentality, language and society, Uzbek proverbs, English proverbs, speech behaviour.

Sotsiolingvistika sohasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab til hodisalari bilan ijtimoiy tuzilish, madaniy normalar va milliy mentalitet o'rtasidagi o'zaro ta'sirni ilmiy asosda tadqiq eta boshladi. W. Labovning klassik ta'rifiga ko'ra, til ijtimoiy identifikatsiya, guruhga mansublik va kuch munosabatlarini ifodalovchi tizimdir [Labov, 1972]. Maqollardagi gender stereotiplari esa tasodifiy hodisa emas: ular muayyan jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, diniy qarashlari va tarixiy tajribasi bilan bevosita bog'liq holda shakllanadi. J. Holmesning sotsiolingvistik tadqiqotlarida ko'rsatilganidek, gender biologik emas, balki ijtimoiy konstrukt bo'lib, u til orqali doimiy ravishda quriladi va mustahkamlanadi [Holmes, 2001]. Xalq maqollari esa ushbu konstruksiyaning eng qadimiy va barqaror lisoniy mexanizmlaridan biri hisoblanadi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi o'zbek va ingliz xalq maqollarida gender stereotiplarini shakllantiruvchi sotsiolingvistik omillarni qiyosiy tarzda yoritishdan iborat. Tadqiqot uchta asosiy savolga javob izlaydi: gender stereotiplarini belgilovchi asosiy ijtimoiy omillar qaysilar? Ushbu omillar ikki madaniyatda qanday farqlanadi? Gender stereotiplarining sotsiolingvistik ifodalanishida qanday universal va milliy-maxsus qonuniyatlar kuzatiladi?

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD

Tadqiqot metodologiyasi qiyosiy-tipologik tahlil, paremiologik birliklarning ijtimoiy-semantik tahlili va sotsiolingvistik interpretatsiya usullarini birlashtiradi. Manba sifatida **“O'zbek xalq maqollari”** (Toshkent, 2005), **“Oxford Dictionary of Proverbs”** (5-nashr, 2009) va **“The Concise Oxford Dictionary of Proverbs”** (2003) to'plamlaridan foydalanildi.

D. Tannening “subkultura nazariyasi”ga ko'ra, erkaklar va ayollar turli maqsadlar bilan muloqotga kirishadilar: erkaklar — status va mustaqillikni ta'kidlash, ayollar esa yaqinlik va munosabatlarni mustahkamlash uchun [Tannen, 1990]. W. Mieder maqollarni “xalq donishmandligi va madaniy xotirasining lisoniy ifodasi” sifatida ta'riflaydi [Mieder, 2004]. Sh. Safarov til va ijtimoiy kontekst o'rtasidagi munosabatni o'zbek materiali asosida, R. Lakoff esa g'arb feminizmi nuqtayi nazaridan tahlil qilgan [Safarov, 2008; Lakoff, 2004].

H. P. Grice muloqotning kooperativlik prinsipi asosida har qanday til birligi nafaqat semantik, balki ijtimoiy va pragmatik mazmun ham tashishini ta'kidlaydi [Grice, 1975]. Maqollar ushbu pragmatik mazmunni eng konsentrlangan shaklda o'zida mujassam etuvchi birliklar sifatida gender stereotiplarini ijtimoiy ongga singdiradi va ularni ma'lum darajada qonunlashtiradi.

NATIJALAR

Sotsiolingvistikada gender stereotiplarining shakllanish omillari

M. Hellinger va H. Motschenbacherning ko'p jildli qiyosiy tadqiqotida paremiologik birliklar gender stereotiplarini uch asosiy omil orqali shakllantirishi va mustahkamlashi ko'rsatiladi:

1. ijtimoiy tuzilish (ijtimoiy-iqtisodiy va huquqiy holat),
2. madaniy-diniy qadriyatlar,
3. nutqiy xulq-atvor normalari [Hellinger va Motschenbacher, 2015].

Universal xususiyatlar biologik-kognitiv omillarga, madaniy-spetsifik xususiyatlar esa tarixiy-ijtimoiy omillarga bog'liq bo'lib, ushbu model o'zbek va ingliz maqollarini qiyosiy tahlil qilishda metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbek xalq maqollarida gender stereotiplarining sotsiolingvistik omillari

Birinchi asosiy omil — an'anaviy patriarxal ijtimoiy tuzum. O'zbek jamiyatida erkak ijtimoiy hayotning faol subyekti, ayol esa “ichki makon”, ya'ni oila va uy bilan bog'liq shaxs sifatida talqin qilingan. Bu ijtimoiy taqsimot **“Erkak — tashqarining ishi, xotin — ichkarining ishi”** maqolida lisoniy jihatdan mustahkamlangan.

Ikkinchi omil — kollektivistik qadriyatlar va “uyat” tushunchasi. O'zbek lingvokulturologiyasida “uyat” jamoaviy nazorat mexanizmi sifatida nutqiy xulq-atvorni ham belgilaydi. M. Sodiqovanning tadqiqotida ko'rsatilganidek, o'zbek paremiyalarida ayolning ijtimoiy qimmati “ona”, “xotin”, “kelin” kabi rollarni qay darajada bajarishiga bog'liq holda belgilanadi [Sodiqova, 2021]. **“Yaxshi xotin — erining toji, yomon xotin — erining ojizi”**

maqolida ayolning qadri to‘liq erkak bilan munosabati orqali baholanadi.

Uchinchi omil — diniy normalarning paremiologik o‘zlashtirilishi. N. Vohidovanning qiyosiy tadqiqoti shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek maqollarida ayolning intellektual salohiyatini kamsituvchi birliklar ingliz maqollariga nisbatan ko‘proq uchraydi. Bu ikki jamiyatdagi diniy-urfiiy tizimlarning farqi bilan izohlanadi [Vohidova, 2023]. “**Ayol kishining sochi uzun, aqli qisqa**” kabi maqollar patriarxal diniy-madaniy tuzumning lisoniy mahsuli hisoblanadi.

To‘rtinchi omil — nutqiy sukunatni normallashtiruvchi pragmatik me‘yorlar. “**Ayolning tili qisqa bo‘lsa, umri uzun bo‘ladi**” kabi maqollar sukunatni ayol uchun erkinlik emas, balki “tabiiy” xususiyat sifatida ko‘rsatadi. Bu sotsiolingvistikadagi **naturallashtirish** hodisasining tipik namunasi hisoblanadi. Sh. Safarovning pragmalingvistik tahliliga ko‘ra, bunday birliklar nutqiy xulq-atvorni ijtimoiy jihatdan normallashtiruvchi vosita sifatida ishlaydi [Safarov, 2008]. Erkak stereotipi esa ijtimoiy-faol subyekt sifatida gavdalanadi: “**Er yigitga yetmish hunar oz**” maqolida erkakka qo‘yiladigan ijtimoiy talab cheksiz darajada yuqori ekani ifodalanadi [Yusupov, 2007].

Ingliz xalq maqollarida gender stereotiplarining sotsiolingvistik omillari

Birinchi omil — individualistik madaniyat va mulkchilik munosabatlari. G‘arbiy Yevropa jamiyatlarida shaxsiy mulk, meros va huquqiy maqom gender stereotiplarining shakllanishida hal qiluvchi rol o‘ynagan. “**A man’s house is his castle**” maqoli erkakning shaxsiy makondagi mutlaq hukmronligini ifodalaydi. R. Lakoffning ta’kidlashicha, g‘arb madaniyatida ayolning lingvistik ifodasi cherkov aqidalari, huquqiy cheklovlar va romantik adabiyot ta’siridagi murakkab tarixiy qatlamlar mahsulidir [Lakoff, 2004].

Ikkinchi omil — cherkov va diniy aqidalarning ijtimoiy hayotga ta’siri. O‘rta asrlar katolik Yevropa madaniyatida ayolning “gunoh manbai” sifatida talqin qilinishi maqollarda barqaror stereotiplarning shakllanishiga olib kelgan. A. Dundesning ta’kidlashicha, maqollar ijtimoiy normalarni “abadiy haqiqat” tarzida ko‘rsatib, avloddan avlodga uzatadi [Dundes, 1981]. Bu gender dominantligining paremiologik mustahkamlanishidagi asosiy mexanizmlardan biridir.

Uchinchi omil — tarixiy mehnat taqsimoti. “**A woman’s work is never done**” maqoli ayol mehnatining maishiy doirada uzluksizligini ifodalaydi. Biroq uning pragmatik mazmuni ikki qirrali: bir tomondan, mehnatning davomiyligini ko‘rsatsa, ikkinchi tomondan, ayol mehnatining ijtimoiy jihatdan “ko‘rinmas” qolishini anglatadi.

To‘rtinchi omil — siyosiy to‘g‘rilik (political correctness) harakatining XXI asrdagi paremiologik ifodalanishi. “**Behind every great man there is a great woman**” kabi zamonaviy birliklar an’anaviy gender stereotiplarining qayta ko‘rib chiqilayotganini ko‘rsatadi. Bu holat til ijtimoiy o‘zgarishlarni nafaqat aks ettirishini, balki ularni shakllantirishda ham faol ishtirok etishini ko‘rsatadi [Holmes, 2001].

MUHOKAMA

Qiyosiy tahlil bir qator muhim umumiy va farqli xususiyatlarni aniqlash imkonini berdi. Sotsiolingvistik omillar — til, jamiyat va milliy mentalitet — har ikki paremiologik tizimda ham faol, biroq ularning o‘zaro nisbati va namoyon bo‘lish shakli sezilarli darajada farqlanadi.

O‘xshashliklar

- Har ikki paremiologik tizimda ham gender stereotiplari “til — jamiyat” o‘zaro ta’sirining mahsuli bo‘lib, patriarxal tuzum davrida shakllangan va lisoniy kodlangan.

- Ikkala tizimda ham ayolning nutqiy sukunati ijobiy qiymat sifatida ideallashtirilib, nutqiy faolligi ko‘pincha salbiy baholanadi. Bu universal sotsiolingvistik hodisaning turli madaniy kontekstdagi ko‘rinishidir.

- Har ikki tizimda ham erkak obrazi “tashqi dunyo”, ayol obrazi esa “ichki makon” bilan bog‘liq holda ifodalanadi. Bu makon metaforasining gender stereotiplarini shakllantirishdagi universal rolidani dalolat beradi [Dundes, 1981].

- Ikkala tizimda ham maqollar gender normalarini “abadiy haqiqat” sifatida normallashtiradi va avlodlarga uzatadi.

Farqlar

• O‘zbek maqollarida gender stereotiplarining sotsiolingvistik asosi ko‘proq jamoaviy mentalitet va “uyat” madaniyati bilan, ingliz maqollarida esa individualistik qadriyatlar va mulkchilikka asoslangan ijtimoiy tuzum bilan bog‘liq.

• O‘zbek maqollarida salbiy gender stereotiplari ko‘proq yumshoqroq, majoziy tarzda ifodalansa, ingliz maqollarida ular ko‘pincha to‘g‘ridan-to‘g‘ri va ba‘zan tahqirlovchi shaklda namoyon bo‘ladi. Bu ikki madaniyatning nutqiy odobi va bilvositalik darajasidagi farqni ko‘rsatadi.

• Ingliz paremiologik tizimida XX asr oxiridan boshlab “kontr-stereotip” maqollar yuzaga kelgan bo‘lib, bu til va ijtimoiy o‘zgarishlar o‘rtasidagi bog‘liqlikning yorqin ifodasidir. O‘zbek tizimida esa bunday tendensiya hali zaif.

• O‘zbek maqollarida erkak stereotipi “nasab davomchisi” va “jamoaviy nomus egasi” sifatida namoyon bo‘lsa, ingliz maqollarida ko‘proq “shaxsiy mulk egasi” va “mustaqil shaxs” sifatida ifodalanadi.

O‘zbek va ingliz xalq maqollarida gender stereotiplarining sotsiolingvistik omillarini qiyosiy tadqiq etish asosida quyidagi xulosalarga kelindi. O‘zbek maqollarida gender stereotiplarini shakllantiruvchi asosiy omillar — patriarxal ijtimoiy tuzum, kollektiv mentalitet, “uyat” madaniyati, islomiy-an‘anaviy qadriyatlar va nutqiy sukunatni normallashtiruvchi pragmatik me‘yorlar — bir butun tizimni tashkil etadi. “**Er — boshda toj, xotin — oyoqda kovush**” singari maqollar ijtimoiy ierarxiyani til orqali kodlash va mustahkamlashning yaqqol namunasidir. Ingliz maqollarida esa individualistik madaniyat, mulkchilik munosabatlari, cherkov ta’siri va tarixiy huquqiy diskriminatsiya gender stereotiplarining asosiy shakllantiruvchi omillari sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, ingliz paremiologik tizimidagi “kontr-stereotip” maqollar til va jamiyatning o‘zgaruvchanligini, gender stereotiplarining “abadiy” emas, balki tarixiy hodisa ekanini tasdiqlaydi. Umumiy xulosa shundan iboratki, maqollardagi gender stereotiplari **til — jamiyat — mentalitet** triadasining dinamik mahsuli bo‘lib, ular ijtimoiy normalarni naturallashtirish va mustahkamlash funksiyasini bajaradi. Shu sababli ushbu stereotiplarni sotsiolingvistik jihatdan o‘rganish nafaqat nazariy, balki ijtimoiy-amaliy ahamiyatga ham ega: gender tengligi yo‘lidagi islohotlar uchun til va madaniyat o‘rtasidagi munosabatni chuqur anglash zarur. Tadqiqot natijalari sotsiolingvistika, paremiologiya, lingvokulturologiya va tarjimashunoslik sohalari uchun nazariy manba bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Labov, W. Sociolinguistic patterns. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.
2. Holmes, J. An introduction to sociolinguistics. 2nd ed. – London: Longman, 2001.
3. Tannen, D. You just don’t understand: Women and men in conversation. – New York: William Morrow, 1990.
4. Mieder, W. Proverbs: A handbook. – Westport, CT: Greenwood Press, 2004.
5. Safarov, Sh. Pragmalinguistics. – Tashkent: Uzbekistan National Encyclopedia, 2008.
6. Lakoff, R. T. Language and woman’s place: Text and commentaries. – Oxford: Oxford University Press, 2004.
7. Hellinger, M., Motschenbacher, H. (Eds.). Gender across languages: The linguistic representation of women and men. Vol. 4. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2015.
8. Grice, H. P. Logic and conversation // Cole P., Morgan J. (Eds.). Syntax and semantics. Vol. 3. – New York: Academic Press, 1975. – P. 41–58.
9. Dundes, A. (Ed.). The wisdom of many: Essays on the proverb. – New York: Garland, 1981.
10. Yusupov, O. Q. Foundations of comparative linguistics. – Tashkent: Fan, 2007.
11. Sodiqova, M. Linguocultural analysis of male and female concepts in Uzbek proverbs // Bulletin of the National University of Uzbekistan. – 2021. – Vol. 3, No. 1. – P. 154–160.
12. Vohidova, N. Comparative analysis of gender asymmetry in English and Uzbek proverbs // Foreign Languages in Uzbekistan. – 2023. – No. 2(44). – P. 30–38.